

KOCZÓ JÓZSEF

Emlékezés Tóth Imrére, a hunytyi palócok
utolsó krónikására

Kortársai közül sokan a *nagy palóc* író utódjának tartották, és joggal kapta a *XXI. századi szegény elfogyó magyar nemzetet sirató Tiborc* ragadványnevet egykori zsellérpajtásától, aki vele együtt vált pesti doktorrá. Több helyütt „palóckutató”-ként is említik. Egy dedikációmban ezt én is megtettem, mire így igazított helyre: *Én sosem voltam palóckutató, csak palócként születtem és éltem, azaz – magyarként!*

Tóth Imre 1927. április 6-án a Börzsönylábán található Bernecén született. Lakóházuk az évszázados templom alatt, az egykor különálló két falu, Baráti és Bernece határán állt. Az elemi iskola elvégzése után az ipoly-sági polgáriban tanult, majd a Lévai Magyar Királyi Líceum és Tanítóképző növendéke lett. A második világhéget követően tanulmányait már Esztergomban, az Érseki Tanítóképző Intézetben tudta csak befejezni, ahol 1947-ben vehette át tanítói és kántori oklevelét. Nógrádi tanítóskodása (Alsópetény, Tábpsuzta, Varsány, Mátraszele), járási tanfelügyelői, majd osztályvezetői munkája mellett az Apáczai Csere János Tanárképzőben magyar nyelv és irodalom–történelem szakos tanári diplomát szerzett. Szókimondása, az 1956. évi forradalom idején a *Nógrád Népe* november 2-ai számában megjelent *Legszentebb forradalom* című verse, majd a november 4-én közölt *Őrizzük meg forradalmunk tisztaságát* című cikke miatt a Kádár-rendszerben állásvesztés, internálás, rendőri felügyelet, fizikai munkakör várt rá. A puha diktatúra idején Salgótarjánban tanított, majd a fővárosi Arany János Általános Iskola és Gimnázium igazgató-helyettese lett. 1975–77 között a Gárdonyi Géza Kollégium igazgatója, 1977-től 1991-ig a Széchenyi István Általános Iskola tanára és könyvtárosa Dunakeszin.

Nógrádban töltött évei alatt a Rákosi-korszakban részt vett az itt alkotó írók első próbálkozásának tekinthető *Palócdudás* megjelentetésében. Az 1954-ben indult Palócföldben is jelentek meg írásai: 1956-ban az *Üdvözlét* és a *Mátrai képek*ből a *Téli vihar* (versek), majd az 1964-ben *Az utolsó bosszorkány* című szurrealista novellája. Nyelvművelő cikksorozata (*Anyanyelvünk, A nyelv keletkezése, A magyar nyelv eredete, Mondsz, mondasz vagy mondol?, Kecsenyelv?*) 1965 januárjától az akkor *Nógrád* címet viselő megyei lapban

jelent meg. Nyelvművelő írásaiért Kodály Zoltán a nagyon megtisztelő *nógrádi Lőrincze* névvel tüntette ki Tóth Imrét.

Salgótarjánból 1967-ben Dunakeszire költözött, hiszen új munkahelye Budapesthez kötötte. Folytatta már Nógrádban megkezdett nyelvészeti kutatásait, és az évtized végére elkészült palóc nemzetségregénye is, hogy a kézirat majd két évtizedig a harmadik T hatálya alá tartozóan csak a szűk családi és baráti körben leljen olvasóra.

A nyelvművelés területéről megjelent nyelvhelyességi, nyelvtörténeti cikkei, a palócság eredetéről, nyelvéről, kultúrájáról, szokásairól végzett gyűjtései (*A palócok – Élet és Tudomány*, 1971. okt. 19.) megalapozták Bernecebaráti és vidékének az 1930–40-es évek fordulóján élő tájnyelve kutatását, elemzését, és palóc tájszótárának összeállítását.

1987-ben szerzőnk ekként bocsátotta útjára Ipoly menti palóc tájszótárát: *Palóc őseimre emlékezvén szeretettel ajánlom a magyar nyelvterület első palóc tájszótárát szülőföldem népének.*

Imre Samu (1917–1990) Állami Díjjal kitüntetett nyelvész, a nyelvtudományok doktora a mű előszavában kifejti, hogy nyelvjárásaink az utóbbi évtizedekben bekövetkezett kulturális, gazdasági és társadalmi változások következtében – mindenekelőtt az irodalom és a köznyelv több irányú erős hatása folytán – nagyfokú bomlást mutatnak. Ez a bomlás igen nagy mértékben érinti nyelvjárásaink szókincsét is, és akár egy emberöltőn belül is tájszavak ezrei tűnhetnek el nyelvünkéből nyomtalanul. Ezért különösen fontos ennek az erősen pusztuló, de még nagyrészt föllelhető és megmenthető tájszóanyagának az összegyűjtése, szótárrá szerkesztése és a tudományos élet számára hozzáférhető tétele.

A nyelvjáráskutató tudós utal arra is, hogy nyelvészeti és néprajzi szempontból egyaránt sajnálatos az, hogy mindeddig nem volt tájszótárunk, sőt – a nyelvatlasz anyagát nem tekintve – még jelentősebb tájszógyűjteményünk sem az egyik legszínesebb, legérdekesebb és talán a leggazdagabb magyar nyelvjárás típusból, a palócból. Ezt a hiányt pótolja Tóth Imre tanár munkája, az elsősorban Bernecebaráti helyi nyelvjárásán alapuló *Ipoly menti palóc tájszótár*.

Imre Samu akadémikus úgy véli, hogy Tóth Imre az *Ipoly menti palóc tájszótár* összeállításával felbecsülhetetlen értékű szolgálatot tett a társadalomtudományok több ágazatának. Munkája értékét még csak növeli, hogy ezt a sok időt, nagy fáradságot igénylő munkát nem „főhivatású kutató”-ként, hanem középiskolai tanárként végezte el, önként vállalt feladatként, szülőföldje, anyanyelvjárása iránt érzett tiszteletből.

Bernecebaráti és vidéke tájnyelvének szótára az újabb magyar nyelvutomány történetében abból a szempontból is példa nélküli esemény, hogy a szótár kiadásának költségeit majdnem teljes egészében a Palócföld két szülöttje: Zsóka István bányamérnök és felesége, Somkúti Erzsébet kutatómérnök fedezte.

Földinkre a palóc tájszótár után a '90-es években megjelent *Palóc trilógia*ja és ennek folytatása, *A boldog palócok unokái* hívták fel újólag az olvasóközönség figyelmét, s tették nevét ismertté.

Nemzetiségregényének, a *Palóc trilógia*jának első fogalmazványáról édesanyja – aki a regény megjelenését már nem érthette meg – úgy nyilatkozott, hogy *nemcsak szép, de igaz is minden sora*.

A kiadvány fülszövege a régi népi irodalom kései – talán utolsó – alkotásaként jellemzi a művet, melyben a szerző tudatosan felvállalja, és megélésének tapasztalataival gazdagítva tovább élteti a népi írók eszmeiségét. *A jó palócok* és a *Boldog ember* közé illik ez az irodalmi világ. Nagy klasszikusainkkal való szellemi rokonságát nyilvánvalóvá teszi a *Palóc trilógia* érzelem- és gondolatvilága, az írói szándék, a helyszín, a regényhősök és azok életmódja, a téma és a nyelv, valamint az ábrázolt időszak.

A színhely, Börzsönyalja (azaz Bernecebaráti), sajátos palóc *Elsodort falu*, noha a bemutatott történelmi kor jóval tágasabb. A mű nemes lírájú történelmi nemzetiségregény. Regényesített néprajz és szociográfia is. Íróját az igaz humanizmus és a tiszta, jó értelmű népi, nemzeti elkötelezettség vezérli. Palóc népének látószögéből megrajzolja a teljes nemzet közelmúltjának történelmét: a ferencjós-kás századvégi „aranykort”, a századfordulót, és a magyarság XX. századi kálváriájának nagy tragédiáit, egészen 1945-ig. Az okos realizmussal közölt tények és adatok természetes hitelességgel illeszkednek az igaz krónikába. Az író a palóc nép és a palóc tájnyelv legjobb ismertetője. A regény tiszta köznyelviségét ezert ízesíthetik a mérsékelt alkalmazott palóc tájnyelvi elemek.

Az *Új Könyvek* 1995/2. számának méltatása szerint: „A Trilógia [...] három nagy szakaszban három emberöltőnyi időt tár az olvasó elé. A szerző regényt ír, ám munkája akár dokumentumprózának is tekinthető. Nemcsak azért, mert legközelebbi sorstársairól (a faluközösségről, rokonnairól, családjáról) és önmagáról szól, nemcsak azért, mert témájának, a palóc falvak világának, nyelvének, szokásrendjének, erkölcsének, életformájának belső, tudós ismerője, hanem azért is, mert határozottan törekszik arra, hogy a lassanként, tempósan csordogáló cselekmény mellé szociográfiát is adjon. Sok a könyvben az esszébetét, a fogalmi közlés, ám ettől nem szűkül a mű epikai sodra, hiszen az aprólékos leírások, a táj, a

környezet, a porták, a munkavégzés, az ünnepségek és a mindennapok leírásai szinte észrevétlen váltódnak át elmélkedésekbe, a tudós információk közlésébe, amiként az utóbbiak is folyamatosan olvadnak vissza az események menetének továbbvitelébe, a kised örömök és súlyos tragédiák szépírói felidézésébe, ábrázolásába. Nagyon szép, nagyon vonzó könyv a *Palóc trilógia*, egy igen jelentős magyar műfaji vonulat érett, tiszta remeklése. Előítélet, preconcepció nyomokban sem lelhető fel benne. Egyszerűen, minden bizonyítási szándék nélkül tárja az író az olvasó elé népének történetét, nem aktualizálva, valami örök mítosz kódébe sem burkolva.”

A Trilógia folytatásában, *A boldog palócok unokáiban* – melyet szűkebb családjá, saját élete és iskolatársai szép új világbeli sorsa, valamint alkotómunkája megörökítéseként foghatunk fel – ekként tesz hitvallást törekvéséről: *A magyar megmaradás hitében – és annak szolgálatában – igaz szeretettel ajánlom A boldog palócok unokáinak regényét palóc népemnek, magyar nemzetemnek. Hiszem, hogy a Palóc trilógia folytatásaként segít éltetni nemzetünk életfájának kegyetlenül megsebzett gyökereit.*

Szécsény Város Honismereti Alapítványa 1999-ben hasonló kiadásban jelentette meg Mikszáth Kálmán barátjának és képviselőtársának, a *palóckirálynak*, Pintér Sándornak (1841–1915) az 1850-es évek nógrádi palóc tájnyelvén 1891-ben Losoncon kiadott népmeséit. A könyv mellékletében Tóth Imre a meséket – hitelességük megőrzésével – átírta a mai olvasók számára. Az átdolgozott 15 palóc népmese – egy ősi palóc tájnyelven közölt társaságában – 2002-ben a Ciceró Könyvstúdió jóvoltából látott napvilágot.

A Felsőmagyarország Kiadónál *Volt egyszer egy ezredforduló* címmel 2014-ben megjelent utolsó munkájának szerzői ajánlása: *A magyar megmaradás hitében – és annak szolgálatában – igaz szeretettel ajánlom könyvemet palóc népemnek, magyar nemzetemnek.*

Ebben a könyvében saját nemzedéke – az egykori bernecei szellérgyerekek, utóbb *börzsönyalji bölcsék* – világlátásának, -felfogásának, életérzési- nek összegzésére vállalkozik az ezredforduló tájkán a Széchenyi fürdőben, a *magyar Hyde Parkban* tartott rendszeres fürdőzéseiken, találkozásainkon folytatott eszmecserék, elmélkedések alapján. Serfőző Simon, a kiadó vezetője *figyelmeztető és megrázó erejű* könyvnek tartja, s szerinte nem a kiadón múlt, hogy nem kapott nagyobb nyilvánosságot.

Tóth Imre számos országos elismerést kapott, nyelvészek, történészek, néprajzkutatók méltatták munkásságát. Az I. Palóc Világtalálkozón 2013-ban Szeder Fábián-díjat vehetett át. Földink 2015. május 11-én hunyt el.

Palóc népéhez és magyar nemzetéhez egész életében hű Balyog Tóth Imrét szülőfalujához holtában is köti a hűség; immár 5 éve jó palóc ősei között a bernecei Felső temetőben nyert végső földi nyughelyet. Nyelvtudományi és szépírói munkássága méltán emelte őt a huntyi palócok halhatatlanjainak panteonjába.

*Dombormű Tóth Imre 2017-ben állított emlékoszlopán Bernecebarátiban
(A szerző fotója)*